

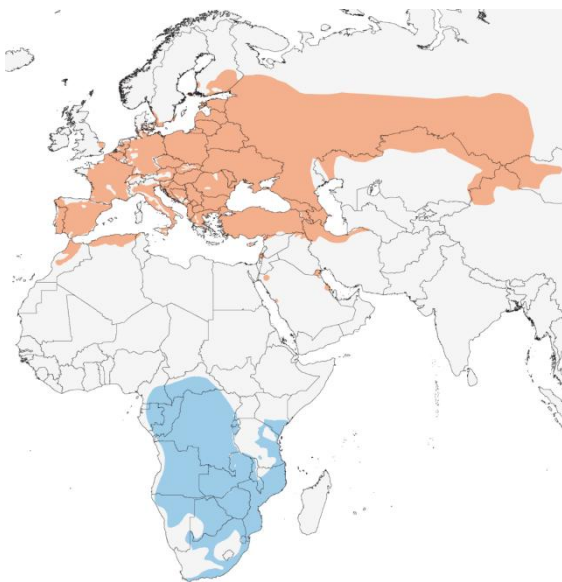

Wielewaalman met prooi in De Pan bij Maarheeze, 12 juni 2009 (René Weenink)

De Wielewaal als broedvogel in de Kempen tot en met 2024

Tom Heijnen

Wielewalen spreken tot de verbeelding. Ze gedragen zich heimelijk, hebben knallende kleuren en zingen een vrolijk deuntje. Zelden krijg je ze mooi te zien, zo makkelijk gaan ze op in het groen van boomkruinen. In augustus vertrekken ze 'stiekem' om pas vanaf eind april terug te keren. Overwinteren doen ze in Centraal- en Zuidelijk Afrika (figuur 1).

Figuur 1. Broedgebied en overwinteringsgebied van de Wielewaal ([Birds of the World](#)).

In Nederland nam het aantal Wielewalen vanaf 1975 fors af, met vanaf ca 2020 enige tekenen van herstel. De soort verdween toen vooral uit veel gebieden op de zandgronden ([Sovon](#)). Hoe zat dat in de Kempen? Was daar ook sprake van een afname met recent enige toename? In dit artikel zet ik de beschikbare gegevens op een rijtje.

Gebied

De Kempen is 1035 km² groot. Zie voor begrenzing de in dit artikel opgenomen kaarten.

Materiaal en methode

Voor het samenstellen van het artikel maakte ik gebruik van diverse bronnen (tabel 1). Die bronnen verschillen in volledigheid van 'vlakdekking' (werden alle potentiële broedgebieden onderzocht?) en de mate van onderzoeksinspanning. Het is niet mogelijk om daarvoor te corrigeren. De gegevens moeten daarom met enige reserve beschouwd moeten worden.

Tabel 1. Bronnen van getelde en/of geschatte aantal Wielewaalterritoria in de Kempen.

Periode	Bron	Bijzonderheden
1983-1987	Provincie Noord-Brabant	Alleen agrarisch gebied geteld
1995-2003	Provincie Noord-Brabant	Agrarisch gebied geteld plus een aantal natuur- en bosgebieden
1998-2000	Hustings & Vergeer 2002	Schattingen per atlasblok (5x5 km)
2013-2015	Hustings & Koffijberg 2018	Schattingen per atlasblok (5x5 km)
2019-2024	dit artikel	O.a. gegevens in Avimap, NDFF en waarneming.nl

Perioden 1983-1987

In twee periodes werd het gebied door de Provincie Noord-Brabant op broedvogels onderzocht. In de periode 1983-87 werd alleen het agrarisch gebied geteld, inclusief de daarin gelegen zgn. bijzondere landschapselementen waaronder stukjes bos van maximaal ca. 15 ha. groot.

De bezoekenintensiteit was laag: vaak 3 bezoeken waarvan 1-2 in de tijd dat Wielewalen aangetroffen konden worden. Daardoor zal een aanzienlijk deel van de Wielewalen gemist zijn, wellicht 50-70% (naar gegevens in Poelmans & van Diermen 1997).

Periode 1995-2003

In de periode 1995-2003 werd al het agrarisch gebied door de Provincie Noord-Brabant geteld, inclusief de eerder genoemde bijzondere landschapselementen. Bovendien werd een flink aantal bos- en natuurgebieden onderzocht, maar ook een groot aantal *niet* zoals Landgoed De Utrecht, Heieinden, Buikheide, Wolfhoeksche Heide, Baest, De Wielewaal en Philips de Jongh Park, Vrolijke Jager en Boksenberg, Hugterheide, bossen rond Budel-Dorplein, Cranendoncksche Bosch (Bulder Broek), Soerendonks Goor en Strijperheg, groot deel Leenderbos, Opperheide, Meelakkers, Stevensbergen, Bergeyksche Stukken, Boswachterij De Kempen, Kroonvensche en Peelsche Heide en Reuselse Moeren.

De bezoekenintensiteit in de periode 1995-2003 is niet bekend maar zal relatief laag geweest zijn. Daardoor zal een flink deel van de territoria gemist zijn.

Perioden 1998-2000 en 2013-2015

Ten behoeve van de twee broedvogel-atlassen die resp. de periodes 1998-2000 en 2013-2015 bestreken, werd per atlasblok van 5x5 km. de aan- of afwezigheid van vogelsoorten bepaald. Bij schaarse en zeldzame soorten werd tevens een schatting van het aantal territoria in aantalsklassen gevraagd. Die schattingen zijn gebruikt om een schatting van het aantal Wielewaal-

territoria in de Kempen te maken. Niet alle schattingen per atlasblok konden zomaar opgeteld worden omdat door een aantal atlasblokken de grens van de Kempen loopt. Voor die blokken werd een inschatting gemaakt van welk deel van de territoria betrekking zal hebben gehad op de Kempen. De minima en de maxima van de aantalsklassen per atlasblok werden bij elkaar opgeteld. Omdat dit een totaal aantal met een onrealistisch grote bandbreedte opleverde, werd een wat reëlere (maar wel arbitraire) bandbreedte berekend als de sommatie van het zgn. [meetkundig \(of geometrisch\) gemiddelde](#) van de schattingen per atlasblok plus en min 20%.

Wielewaalman in de Grijze Steen, 11 mei 2021 (Paul van Pelt).

De bezoekenintensiteit tijdens de atlas-projecten werd niet geregistreerd maar zal met de Wielewaal in gedachten (d.w.z. zomergast die laat arriveert) veelal laag geweest zijn.

Periode 2019-2024

De verspreidingskaart en totaalschatting voor de periode 2019-2024 zijn tot stand gekomen door alle beschikbare data te gebruiken, dus zowel inventarisaties (met name in Avimap) als losse waarnemingen in waarneming.nl, LiveAtlas, eBird en NDFF.

Broedvogelinventarisaties volgens de BMP-methode waren leidend, d.w.z. gingen voor op eventuele losse waarnemingen. Indien een gebied meerdere jaren geteld werd, dan werd het meest recente jaar aangehouden. De enige uitzondering op de periode 2019-2024 was het Dommelkwartier (tussen Dommelen en Valkenswaard) dat in 2025 op broedvogels geïnventariseerd werd.

Losse waarnemingen werden over de jaren heen 'realistisch' gecombineerd, en ofschoon er hiermee meer territoria gemist zullen zijn dan 'dubbel geteld', valt dat laatste door het combineren van jaren niet helemaal uit te sluiten. Bij de interpretatie van de gegevens werden de Sovon-criteria voor datumgrenzen en fusieafstand aangehouden.

De bezoekenintensiteit varieerde sterk, van hoog in gebieden die volgens de BMP-methode werden onderzocht tot gering of zeer gering in de overige gebieden.

Kanttekeningen

De bezoekenintensiteit per gebied en per jaar varieerde behoorlijk en dat zal van invloed geweest zijn op het geregistreerde aantal Wielewaalterritoria. Bij soorten met grote (zang)territoria, zoals de Wielewaal, is een aanzienlijke intertellervariatie te verwachten. Tellingen kunnen makkelijk zowel te hoog als te laag uitpakken. Factoren die van invloed zijn, zijn onder meer ([Sovon-site](#), Hustings & Koffijberg 2018 en zie ook Hiele 2024):

- De Wielewaal is een lastige soort om te karteren, zowel bij hoge dichtheden (door elkaar vliegende vogels) als lage dichtheden (stil). Tijdens het bebroeden van de eieren kunnen vogels uitermate stil zijn.
- Beide partners kunnen de bekende 'dudeljo'-strofes zingen, veelal in duet (♀ zingt hoger, korter en zachter).
- Meerdere paren kunnen bijeen broeden en dan in duetten of om en om zingen.
- Bij 'groepszang' is vaak onduidelijk of het om buurparen gaat of om een lokaal paar met een extra vogel.
- De soort heeft een groot activiteitsgebied: verdedigt (zang)territorium van gemiddeld 25 ha. maar zwerft over groter gebied rond, veelal 100-400 ha. Zangposten kunnen op forse afstand van elkaar liggen, tot 700 meter van het nest, en gescheiden zijn door ongeschikt gebied.

De gegevens zijn per periode gebaseerd op een combinatie van meerdere jaren, in het geval van de tweede provinciale kartering zelfs negen jaren. Eventuele jaarlijkse fluctuaties in verspreiding en/of aantallen zijn daardoor gemaskeerd.

Wielewaalman in de Dommelbeemden tussen Waalre en Veldhoven, 29 juni 2011 (Ferry Duyvelaar).

Resultaten

Verspreiding en aantallen

1983-1987

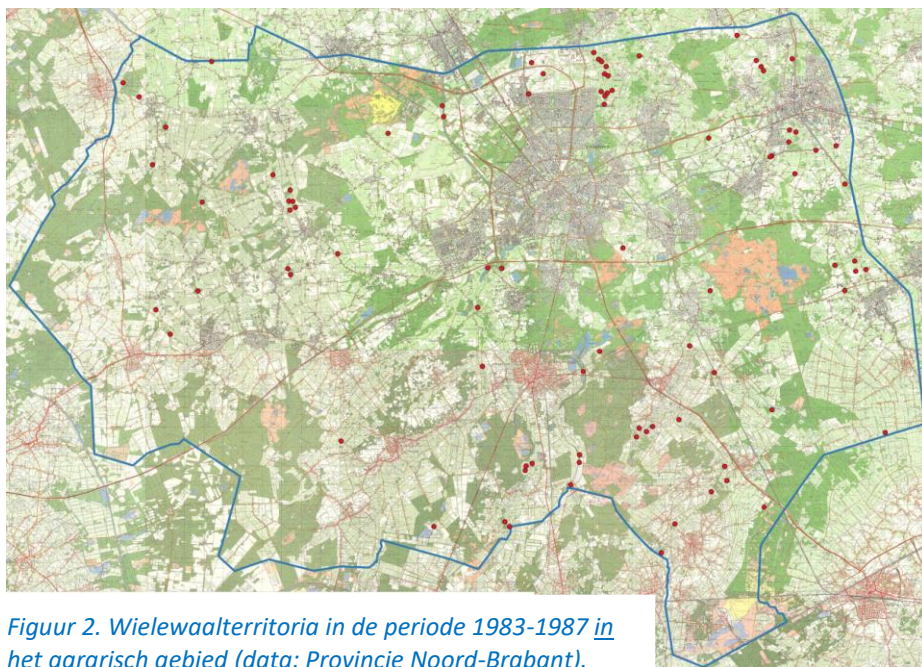
In het agrarisch gebied, incl. daarin gelegen bijzondere landschapselementen zoals bosjes, werden 89 territoria geteld (figuur 2). De soort kwam verspreid in de Kempen voor, met name in beekdalen. Clusters van territoria werden onder meer aangetroffen in het dal van de Kleine Beerze ten noorden

van Vessem, in het Dommeldal bij Eindhoven tussen Woensel en het Wilhelminakanaal, en in het dal van de Strijper Aa ten zuiden van Leenderstrijp.

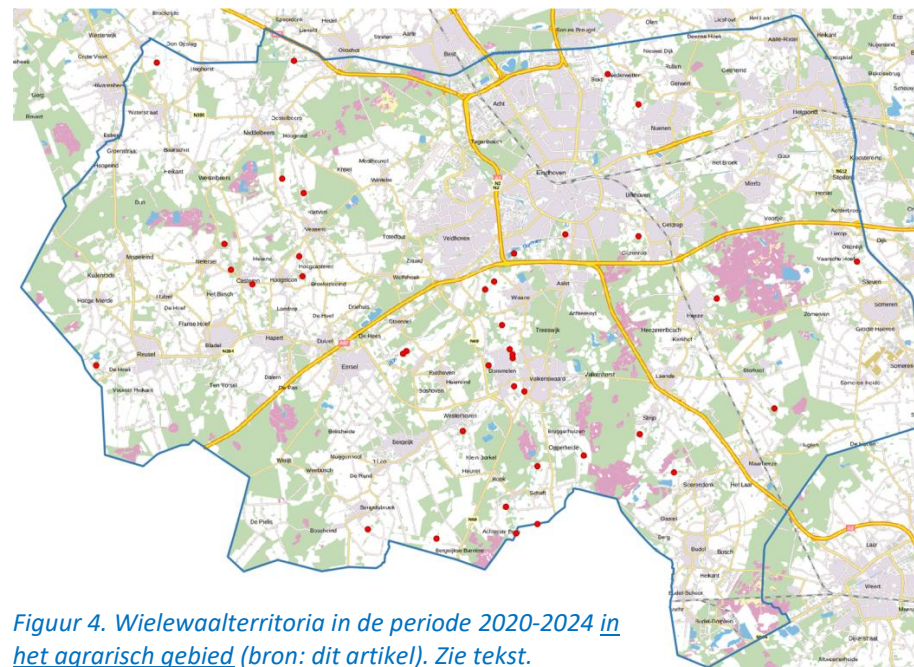
1995-2003

In het agrarisch gebied, overeenkomstig de begrenzing uit 1983-87, werden 47 territoria in kaart gebracht (figuur 3). Daarnaast werden nog eens 104 territoria geteld in de onderzochte bos- en natuurgebieden wat het totaal op 151 territoria bracht (figuur 5). Het was geen vlakdekkende telling omdat heel wat bosgebieden niet onderzocht werden.

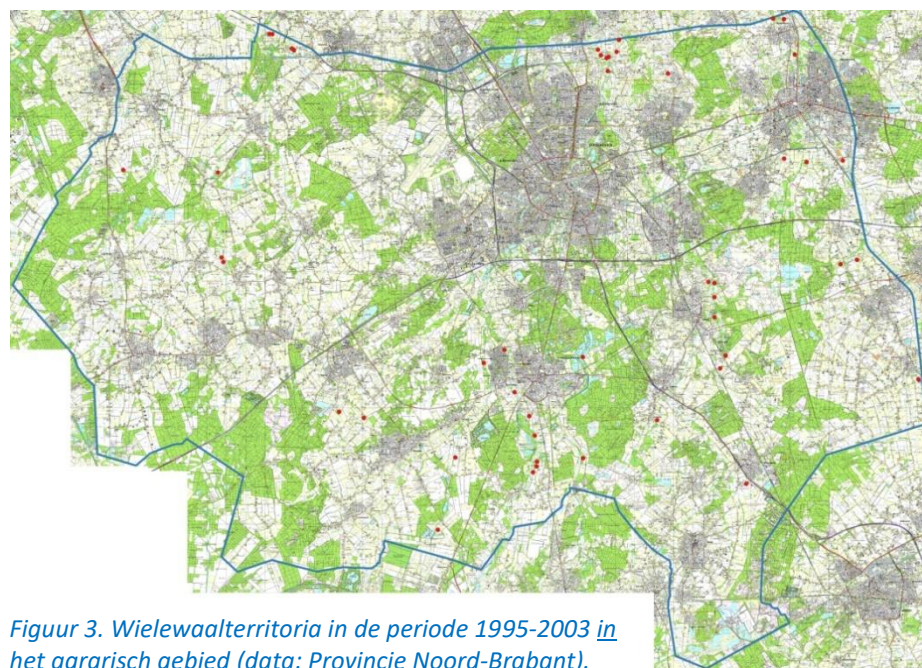
De westelijke Kempen (ten westen van de lijn Best-Bergeijk) was vrijwel geheel verlaten. Net als in 1983-87 kwam de soort vooral in de beekdalen voor. Clusters van territoria waren te vinden in het dal van de Beekloop ten zuiden van Westerhoven, in het Dommeldal ten noorden van Schaft, in het Dommeldal ten noorden van Dommelen (Elshouters en Heike), in het Dommeldal tussen Eckartse Bos en Wilhelminakanaal (waaronder Nuenens Broek en Heerendonk), in het dal van de Tongelreep bij Valkenswaard (rand Leenderbos, De Oase en Visvijvers Valkenswaard) en in het dal van de Kleine Dommel bij Heeze.

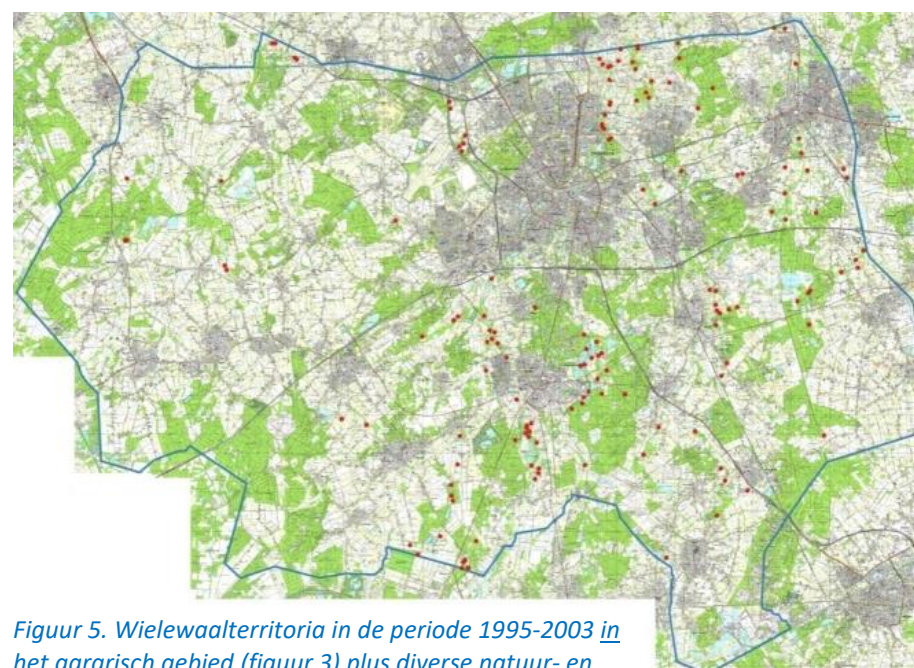
Figuur 2. Wielewaalterritoria in de periode 1983-1987 in het agrarisch gebied (data: Provincie Noord-Brabant).

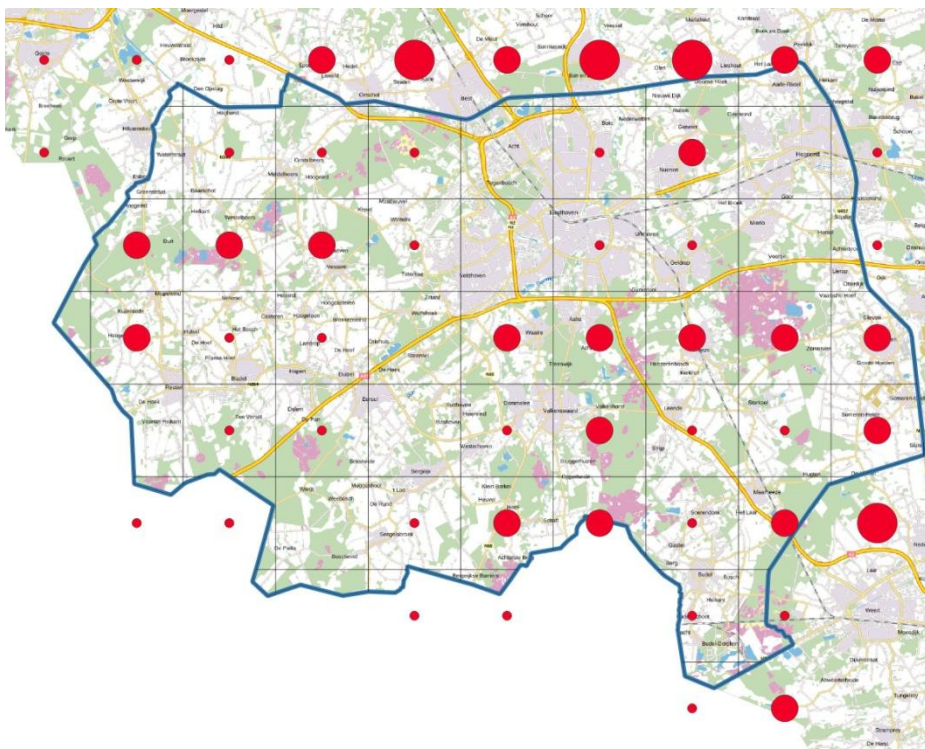
Figuur 4. Wielewaalterritoria in de periode 2020-2024 in het agrarisch gebied (bron: dit artikel). Zie tekst.

Figuur 3. Wielewaalterritoria in de periode 1995-2003 in het agrarisch gebied (data: Provincie Noord-Brabant).

Figuur 5. Wielewaalterritoria in de periode 1995-2003 in het agrarisch gebied (figuur 3) plus diverse natuur- en bosgebieden (data: Provincie Noord-Brabant).

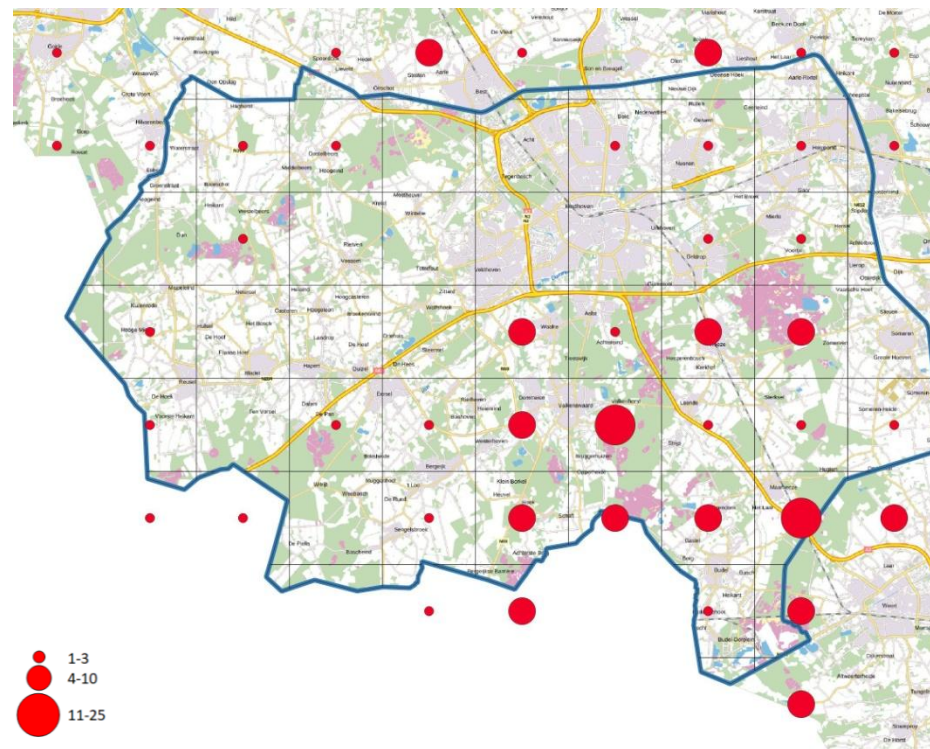

Figuur 6. Geschat aantal Wielewaalterritoria per atlasblok in 1998-2000 (naar data in Hustings & Vergeer 2002).

1998-2000

Wielewalen kwamen verspreid door de Kempen voor, met zeer lage aantallen (1-3 territoria) in een flink deel van de atlasblokken en diverse atlasblokken zonder Wielewalen (figuur 6, tabel 2). Atlasblokken met naar schatting 11 of meer territoria kwamen alleen voor aan de noordrand van (en grotendeels buiten) de Kempen, en ten noorden van Weert, eveneens buiten de Kempen.

Sommatie van de schattingen per atlasblok kwam voor de Kempen uit op een raming van 110-170 territoria. Wellicht was dit te laag. De provinciale kartering van 1996-2003 overlapte met de atlasperiode en hoewel beide periodes niet goed met elkaar te vergelijken zijn, lijkt de onvolledige registratie van 151 territoria in 1996-2003 moeilijk te rijmen met de schatting van 'slechts' 110-170 territoria in 1998-2000.

Figuur 7. Geschat aantal Wielewaalterritoria per atlasblok in 2013-2015 (naar data in Hustings & Koffijberg 2018).

Tabel 2. Aantal atlasblokken per aantalsklasse (schatting aantal territoria) in 1998-2000 en 2013-2015 voor alle atlasblokken die op figuren 6 en 7 te zien zijn, dus inclusief atlasblokken die buiten of op de grens van de Kempen liggen (data: Sovon).

Aantalsklasse	1998-2000	2013-2015
0 territoria	13	22
1-3 territoria	29	29
4-10 territoria	20	13
11-25 territoria	4	2
Totaal	66	66

2013-2015

Verspreiding en aantallen (figuur 7, tabel 2) verschilden fors van de periode 1998-2000. Het aantal 'lege' atlasblokken nam fors toe, atlasblokken met 4-10 territoria waren in de westelijke Kempen verdwenen, en tussen Eindhoven en de grens met België en Limburg waren er diverse 'verschuivingen'. Atlasblokken met 11 of meer territoria waren alleen te vinden tussen Valkenswaard en Soerendonk en ten ZO van Maarheeze. Het atlasblok ten ZO van Maarheeze dankte dat aantal aan het Weerterbos, dat buiten de Kempen ligt.

De schattingen per atlasblok leverden gesommeerd een totaalschatting van 90-130 territoria in de Kempen op.

2019-2024

Door het combineren van de gegevens uit deze periode werden 174 territoria in kaart gebracht (figuur 8). In het agrarisch gebied, overeenkomstig de begrenzing uit 1983-87, werden 39 territoria aangetroffen (figuur 4). De soort kwam verspreid in de Kempen voor, met aanzienlijk meer clusters van territoria dan in voorgaande periodes. Ten opzichte van 2013-2015 valt de toename op tussen Lage Mierde en Middelbeers (met o.a. het Beersbroek) en in Boswachterij De Kempen (o.a. op en rond de Cartierheide). Clusters van territoria zijn vooral te vinden in de beekdalen van de Groote Beerze

(Beersbroek), Dommel tussen Belgische grens en Eindhoven, Tongelreep tussen Belgische grens en Aalst en het Kleine Dommeldal bij Heeze.

Het werkelijke aantal territoria, rekening houdend met ondertellingen en met gebieden die niet of onvoldoende werden onderzocht, wordt geschat op 225-300 territoria.

Wielewaalman in de Plateaux, 13 mei 2015 (Saskia Verberne).

Aantalsontwikkeling

Wat laten de aantallen territoria in de vijf besproken periodes (tabel 3) zien? Door de vele 'gaten' in de tellingen en onzekerheden van de schattingen is het lastig om een goed beeld van de aantalsontwikkeling te krijgen. Getelde territoria in het agrarisch gebied wijzen op een aanmerkelijk talrijker voorkomen in de jaren '80 van de vorige eeuw dan daarna.

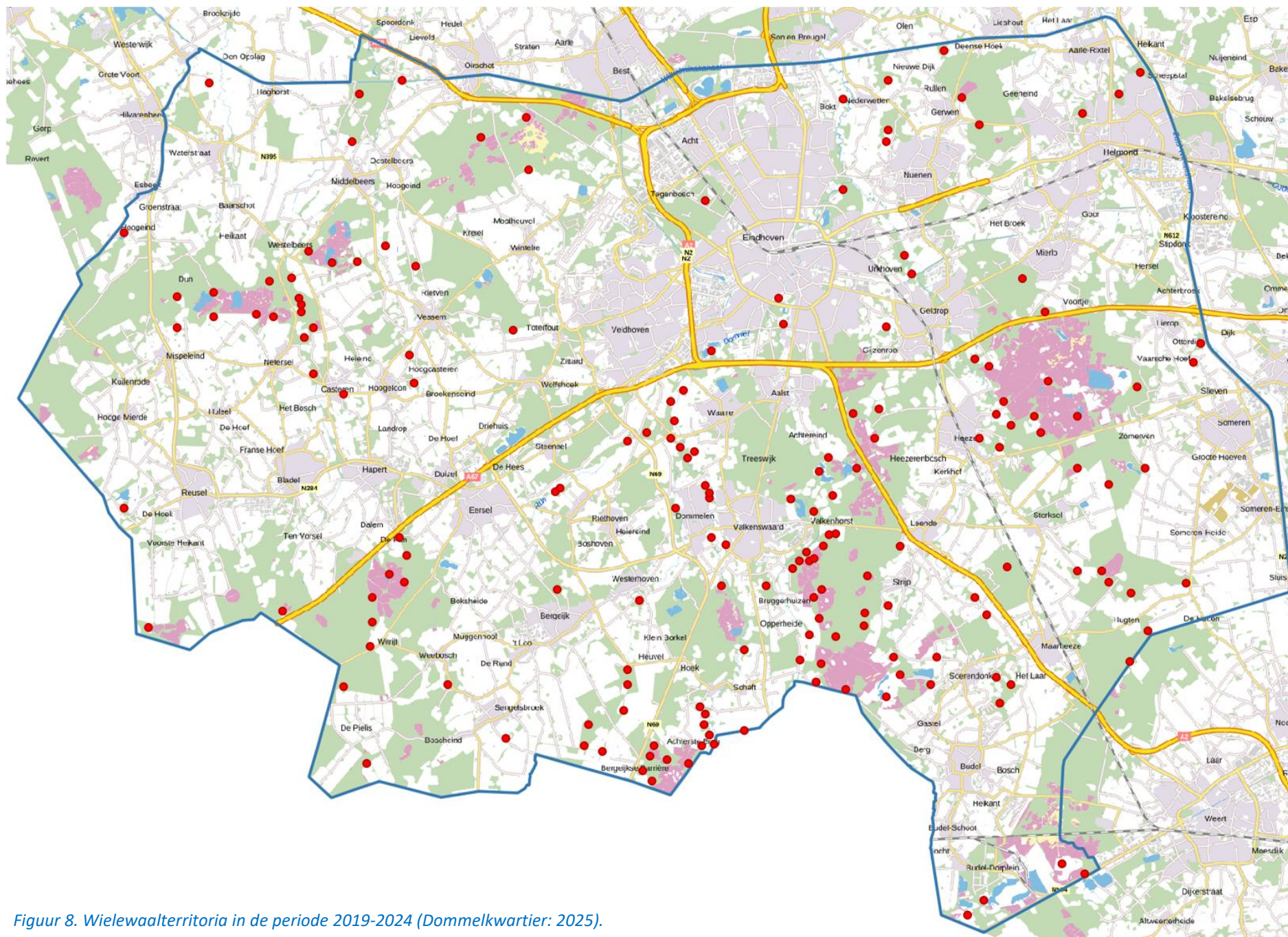
Tabel 3. Samenvatting geteld en geschat aantal Wielewaalterritoria in de Kempen in enkele periodes (afgeronde aantallen). In 1995-2003 werden lang niet alle bossen geteld. In 1998-2000 was de schatting vermoedelijk te laag.

Periode	Geteld agrarisch	Geteld totaal	Geschat totaal
1983-1987	89		
1995-2003	47	151	
1998-2000			110-170
2013-2015			90-130
2019-2024	40	175	225-300

Eind jaren '90 was er vermoedelijk sprake van een afname, al moet worden opgemerkt dat de schatting in 1998-2000 waarschijnlijk te laag was. Daarna trad een krimp op, zowel in aantallen als in verspreiding. Tot slot namen de aantallen en verspreiding weer toe, al lijken de aantallen in het agrarisch gebied erop te wijzen dat het niveau van de jaren '80 nog lang niet bereikt is.

Habitat

Over de habitatkeuze van Wielewalen in de Kempen zijn geen specifieke gegevens bekend. De vogels hebben een voorkeur voor vochtige, vrij open loofbossen (vooral broekbossen en populierenbossen, in mindere mate zomereiken) en deze zijn vooral in de beekdalen gelegen. Ook komen

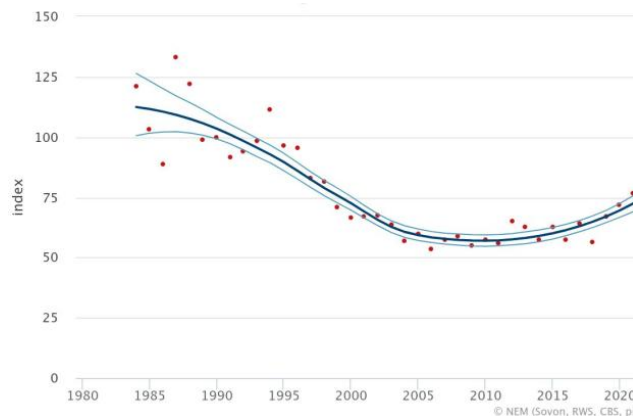

Figuur 8. Wielewaalterritoria in de periode 2019-2024 (Dommelkwartier: 2025).

ze voor in vochtige, vrij open gemengde bossen zoals die tegenwoordig aan de west- en noordwestrand van het Leenderbos te vinden zijn.

Discussie

De aantalsontwikkeling in de Kempen volgde in grote lijnen de ontwikkeling in Nederland (figuur 9). De afname in Nederland begon al vóór 1980 en sinds ongeveer 1975 verdween de soort uit veel gebieden op de zandgronden, waar hij voorheen ook in gemengd bos nestelde (Sovon). Het is bij gebrek aan gegevens niet te zeggen of de afname ook in de Kempen al vanaf 1975 optrad.

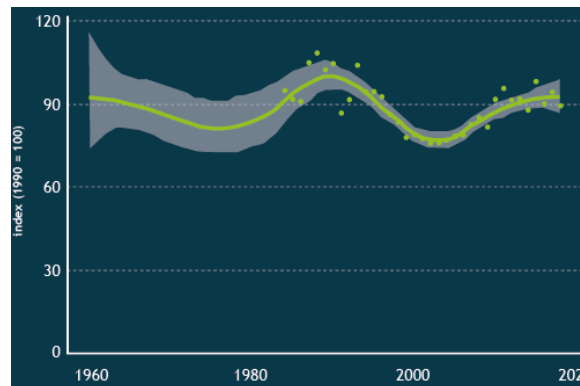

Figuur 9. Aantalsontwikkeling van de Wielewaal in Nederland in de periode 1984-2024 (Sovon).

De afname houdt volgens Sovon vrijwel zeker verband met factoren in zowel de broedgebieden (verdroging van bossen en voedselarmoede in agrarisch cultuurland) als

de trek- en overwinteringsgebieden (met name ontbossing en jacht).

De Nederlandse trends van acht soorten, waaronder de Wielewaal, die in de tropische bossen ten zuiden van de Sahel overwinteren laten een afname zien tussen 1990 en 2000 en een afvlakkende toename vanaf 2000 (figuur 10).

Figuur 10. Aantalsontwikkeling van acht Nederlandse broedvogelsoorten (waaronder Wielewaal) die in tropisch bos ten zuiden van de Sahel overwinteren (uit Foppen et al. 2019).

Het aantalsverloop van de Wielewaal in Nederland (en de Kempen) is, door de oogharen bekeken, hiermee in lijn, wat er op wijst dat factoren in het overwinteringsgebied van grote invloed waren op het aantal territoria.

Gelijktijd met de blijkbaar gunstige overwinteringsomstandigheden vanaf ca 2000 is er in diverse terreinen in de Kempen

veel gedaan aan natuurontwikkeling. Door ingrepen in het gebied vond bijvoorbeeld flinke vernatting plaats op de Neterselse Heide, in het Beersbroek, in de Elshouters, op Plateaux-Hageven en in het noordelijke en noordwestelijke gedeelte van het Leenderbos. Die vernatting pakte, kijkend naar de verspreidingskaart van Wielewalen in 2019-2024, gunstig uit voor de Wielewaal. Hoe dat dan werkt (resulteert vernatting in grotere beschikbaarheid van voedsel voor Wielewalen?) is onbekend.

In het Dommeldal tussen Eindhoven en het Wilhelminakanaal, waar ooit veel Wielewalen zaten, nam het aantal territoria overigens niet toe en dat is, gezien het ogenschijnlijk gunstige aanbod van habitat, een raadsel.

Wielewaalhabitat (?) zonder Wielewalen in het Dommeldal bij Nederwetten, 13 mei 2016 (TH).

De invloed van het weer in de zomermaanden op het broedsucces van Nederlandse

Wielewalen is niet bekend. Uit een Engelse studie bleek dat slecht weer in juni de belangrijkste oorzaak van het mislukken van legsels was. In droge junimaanden werden drie keer zoveel jongen geproduceerd als in junimaanden met koel, nat weer (Milwright 1998). Veranderingen in weer en klimaat hebben dus wellicht een grote invloed op het populatieverloop, samen met omstandigheden in de Afrikaanse overwinteringsgebieden en veranderingen in het beheer van natuurontwikkelingsgebieden bij ons.

Dankwoord

Henk Sierdsema verstrekke in de afgelopen jaren de data die een reconstructie van verspreiding en aantallen in de periode 2019-2024 mogelijk maakte. ■

Literatuur

Bijlsma, R.G. 1995. Wielewalen *Oriolus oriolus* en populieren *Populus spec.* beneden zeeniveau. *Limosa* 68: 21-28.

Foppen, R. et al. 2019. Vogelbalans 2019. Sovon.
Hiele, R. van 2024. Wat hoor ik nou weer? *Blauwe Klauwier* 50(4): 4-7.
Hustings, F. & K. Koffijberg (red.) 2018. Vogelatlas van Nederland. Sovon & Kosmos.
Hustings, F. & J.-W. Vergeer (red.) 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland.
Milwright, R.D.P. 1998. Breeding biology of the Golden Oriole *Oriolus oriolus* in the fenland basin of eastern Britain. *Bird Study* 45: 320-330.
Poelmans, W. & J. van Diermen 1997. Broedvogels van Midden- en Oost-Brabant. Provincie Noord-Brabant.

Wielewaalhabitat in het Dommelkwartier (tussen Dommelen en Valkenswaard), 9 mei 2024 (TH).